

A close-up, high-contrast photograph of a person's eyes. The eyes are a striking greenish-yellow color and are looking directly at the camera with a focused, intense expression. The lighting is dramatic, with deep shadows on the sides of the face and bright highlights on the eyelids and the bridge of the nose. The background is completely black, making the eyes the central focus of the image.

Inspektor tuleb

TALLINK

teatri peatoetaja

152. hooaeg

JOHN BOYNTON PRIESTLEY

Inspektor tuleb

[An Inspector Calls, 1945]

DRAAMA KAHES OSAS

TÖLKINUD ANNE LANGE

LAVASTAJA JA MUUSIKALINE KUJUNDAJA JAANUS ROHUMAA

KUNSTNIK JA VALGUSKUNSTNIK KRISTJAN SUITS

VALGUSKUNSTNIKU ASSISTENT IMBI MÄLK

ESIETENDUS 23. SEPTEMBRIL 2021 VÄIKESES MAJAS

AUTORI ESITUSÕIGUSI VAHENDANUD EESTI TEATRI AGENTUUR

Tegelased

Arthur Birling — **Aivar Tommingas**

Sybil Birling — **Piret Laurimaa**

Sheila Birling — **Saara Nüganen**

Eric Birling — **Jaanus Tepomees**

Gerald Croft — **Veiko Porkanen**

Edna — **Maarja Johanna Mägi**

Inspektor Goole — **Hannes Kaljujärv**

Etendust juhib **Kädi Jakobson**

Tegevus toimub 1912. aasta kevadöhtul Birlingite maja söögitoas Brumleys, Midlandsi põhjaosas asuvas tööstuslinnas.

Aivar Tommingas, Maarja Johanna Mägi, Saara Nüganen, Veiko Porkanen

Korraga olingi Vanemuise väikeses majas. Proov käib. Näitlejad maskides ja visiirides Covid-19 taudi tõttu. Kontaktid välismaailmaga on piiratud. Maskid. Ma ei ole kunagi maske talunud. Toit tuuakse karpides. Stress on tugev. Keegi meist ei tea, millal see lugu publiku ette jõuab, aga katkestada ei taha ka keegi. Õhtul teatri külalistemajas pojaga homseid koolitükke tehes mõtlen, et see on mu esimene töö Vanemuises, Tartus. Mul on suurepärane trupp, hiilgav kunstnik, toetav kohalik meeskond. Ma tunnen end vägagi kodus. Aitäh võimaluse eest seda kogeda!

Jaanus Rohumaa

John Boynton Priestley

13. september 1894 – 14. august 1984

Priestley sündis Yorkshire'i krahvkonna Bradfordi provintsilinnas kooliõpetaja perekonnas. Oma madalavõitu päritolust (Bradfordi elanike hulgas domineerisid kohaliku söekaevanduse töölised) ei teinud ta kunagi saladust, vaid pigem rõhutas seda: „Ma olen üles kasvanud koos proletariaadiga ühes meie riigi kõige nõrgemas piirkonnas.“

Esimese maailmasõja puhkedes läks vabatahtlikuna rindele. Tema rikkalikust kirjanduslikust pärandist (romaanid, näidendid, esseed, lasteraamatud) ei leia me otseseid kajastusi lahinguväljadelt. Pärast sõda võimaldas endistele sõjaväelastele eraldatav toetusraha tal astuda Cambridge'i ülikooli, kus õppis inglise kirjandust, ajalugu ja politoloogiat. Loomingulist tegevust alustas ajakirjaniku ja kirjanduskriitikuna, aastal 1924 ilmus kogumik *Figures in Modern Literature*. Laiema tuntuse töid kaks esimest romaani, rändnäitlejate elust rääkiv „Head kaaslased“ (*The Good Company*, 1929) ning tööliste röömutut elu vaatlev „Inglitänav“ (*Angel Pavement*, 1930). Priestley järgnev proosalooming on valdavalt satiirilist laadi, pilades peenelt bürokraatiat ja kivistunud mõttemalle. 1932. aastal valmis esimene originaalnäidend „Ohtlik pööre“ (*Dangerous Corner*), suletud ruumis toimuv psühholoogiline detektiivlugu, mille erakordne menu ajendas kirjanikku liikuma proosast üle dramaturgiasse. Priestley jätkas osalt oma mõttelise eelkäija William Somerset Maughami stiilis osavalt komponeeritud, põnevale intriigile üles ehitatud konversatsioonidraamade kirjutamist, samas pani ennast maksma suveräänse ja isikupärase intellektuaalina, kes viis edasi George Bernard Shaw' ideedraama traditsiooni.

Kuigi väliselt jäävad Priestley lavateosed valdavalt realismi piiresse, tajume tema Inglise keskklassi eluolu valgustavates salongidraamadades pea alati mingi kõrgema, tegelasteülese jõu olemasolu. Mitmes tema näidendis, eriti peresaagas „Aeg ja perekond Conway“ (*Time and the Conways*) ning draamas „Ma olen siin varem olnud“ (*I Have Been Here Before*; mõlemad valminud 1937), leiame peegeldusi John William Dunne'i teosele „Eksperiment ajaga“ (1927), mille

juhtmõtteks on, et aeg kulgeb lineaarselt vaid inimese ettekujutuses, tegelikult eksisteerivad minevik, olevik ja tulevik samaaegselt, ning inimene – ise seda teadvustamata – elab oma elu jooksul korduvalt läbi identseid sündmusi, olles seega justkui oma vääramatu elumustri igavene vang. Kuna Priestley ei varja suuremat oma „vanamoodsaid väärtusi“ (ausus, töökus, hoolivus, otsekoheesus jne) põlistava moralisti hoiakut, võime tema näidendeid nimetada ka mõistujuttudeks täiskasvanuile. Teravalt esil on Priestley loomingus ka sotsiaalse ebavõrdsuse ja sotsiaalse vastutuse teemad.

Priestley enam kui neljakümnest näidendist on kõige tuntum ja tänaseni rohkelt mängitav 1945. aastal valminud „Inspektor tuleb“ (*An Inspector Calls*), mida on lavale toodud ka mitmete teiste pealkirjade all. Jällegi tuleb meelde tuletada tollesama Kõrgema Jõu kohalolekut, kes/mis korduvalt tegelaste valikuid suunab-keelab ja kes paistab omavat kontrolli nii mineviku, oleviku kui ka tulevikusündmuste osas – pärast näidendi lavaletulekut sai Priestley tohutul hulgal kirju, milles paluti täpset selgitust, kuidas näidendi nimitegelast tuleks „õigesti“ tõlgendada.

Priestley meenutust mööda oli mõte müstilisest inspektorist kummitanud teda aastaid ning kui lavastaja Michael Macowan (kellele näidend on ka pühendatud) talle seda 1944. aastal uuesti meenutas, valmis näidend kõigest nädalaga. Kuna Londoni teatrite hooajaplaanid olid juba paigas, saatis Priestley näidendi oma vene keelde tõlkijale ning juba 1945. aastal esietenduski „Inspektor tuleb“ korruga kahes Venemaa teatris, Moskva Kammerteatris (teatrijuhi Aleksander Tairovi lavastuses) ning Leningradi Komöödiateatris, millele 1946. aastal järgnes ka Londoni lavastus. Näidendi kapitalismikriitiline alatoon ning Priestley selgelt vasakpoolsed vaated tingisid asjaolu, et 1940.–1950ndate NSV Liidus oli see üks väheseid lavale lubatud Lääne uuema dramaturgia näiteid. Vanemuise 1946. aasta lavastuse kavalehelt loeme: „Berlingite perekond ei ole tavalises realismis antud inglise buržuaa-perekond. See on sümbol inglise kodanlikust seltskonnast, keda iseloomustab piiritu egoism ja rahulolu endaga. Eva Smith, noor tüdruk, kellest kõneldakse näidendis, on kannatav Inglismaa, töötav ja ekspluateeritav inglise rahvas.”

Tänaseks on „Inspektor tuleb“ muutunud usklassikaks, mille alusel on valminud enam kui mitu ekraniseeringut, tele- ja raadioversioone ning muidugi ka teatrilavastusi. Viimaste hulgast eristub oma mastaapsusega Inglise Rahvusteatri 1992. aasta lavastus (Inspektori osas Kenneth Granham), kus lisaks kõrgklassi kammerlikule tubadraamale avanes vaatajale ka tänavatel, tehastes ja räpastes hoovides kulgev tööliste elu-olu.

Valdavalt realistlikku stiili harrastanud Priestley avatust kõigele uuele peaks kinnitama ka tema sümpaatia uute meediumide, raadio ja televisiooni suhtes. Just tema sule all valmisid

Inglismaal esimesed spetsiaalselt televisioonile kirjutatud näidendid, samuti on tema tekstid olnud läbi aegade menüükuuldemängudena. Kõige suurema tuntuseni „meediastaarina“ jõudis ta 1940. aastal, kui Teise maailmasõja aegne BBC paiskas eetrisse tema väga kuulata-vaks osutunud entusiastlikke raadiopöörumisi, kus ta kutsus kaasmaalasi trotsima taevast langevaid pomme, koguma meelegendust ja valmistuma suuremateks sotsiaalseteks muutusteks. Ühel hetkel kaldus aga tema esinemiste ideoloogia Inglise valitsuse arvates liigsesse vasakpoolsusse ja ta sai eetrikeelu.

50ndad olid Priestley jaoks ühiskondlikus kontekstis illusioonide purunemise aastad, sest kirjanik lootis 1945. aastal esmakordselt võimule tulnud leiboristide valitsuselt radikaalsemaid reforme. Ometi jäi Priestley oma kirjutistega aktiivselt avalikkuses osalema, näiteks protestis ta korduvalt tuumarelvade kasutuselevõtu üle.

Priestley looming hõlmab üle saja viiekümne nimetuse, kuhu ilukirjanduse kõrval kuuluvad veel kirjandusteoreetilised teosed, millest mahukamad (*The English Novel, 1927; Literature and Western Man*, 1960) kuuluvad briti kirjandusuurimuse kesksesse kaanonisse. Kirja panemata jäi põhjalikum autobiograafia, kuid oma vaateid kirjandusele jagas Priestley teoses „Vabastatud marginaal“ (*Margin Released*, 1962).

Priestley suri 1984. aastal. Tema tuhk on maetud Yorkshire'i krahvkonnas asuva Hubberholmi külakiriku aeda.

Piret Laurimaa, Hannes Kaljujärv

J. B. Priestley „Inspektor tuleb” lavastused Eesti teatrites

1946 „*Ta tuli*”, Vanemuine

1946 „*Inspektor tuli*”, Draamateater

1946 „*Inspektor tuli*”, Rakvere Teater

1946 „*Inspektor tuli*”, Võru Kannel

1946 „*Teie seda iialgi ei unusta*”, Kuressaare Linnateater

1997 „*Inspektor tuleb*”, Draamateater

2021 „*Inspektor tuleb*”, Vene Teater

„Olen pealaest jalatallani inglane, kuid suuremat tunnustust olen pälvinud väljaspool Inglismaa piire. Avangardistide jaoks olen ma liiga traditsiooniline, konservatiivide jaoks liiga eksperimentaalne, ekstravertidele liiga introvertne ja liiga introvertne paadunud ekstravertidele; mitte piisavalt vaimne intellektuaalidele ja liiga haritud lihtrahvale. Minu esseed saavutasid edu siis, kui see žanr oli juba välja surnud... Minu loodud näidendid võeti vastu jahedalt ja võeti repertuaarist peale paari mängukorda, seejärel saavutasid nad rahvusvahelise menu... Mind on tohutult üle hinnatud kümne minuti lobisemise eest raadioeetris, mis ei nõudnud mult mingit pingutust. Kui ma hiljem kirjutasin ja rääkisin midagi, mis oli kantud tõelisest vastutustundest, siis said mulle osaks rünnakud justkui rahvavaenlasele... Minust sai kriitik siis, kui suuremale osale lugejaskonnast ei olnud vahet, kas ma pean juurviljakasvataja või baarimehe ametit. Andeka ja särava nooruse esindajad mõtlevad minust kui relikvist, aga meeldib see neile või ei, toovad nad kuuldavale samu ideid, mis on minu poolt sõnastatud aastaid tagasi... Minu isikuga käib sageli kaasas eelarvamus, et ma olen erakordselt agressiivne, kuigi tegelikult olen ma oma hinges inimsõbralik, kannatlik, pehme ja isegi kartlik.

J. B. Priestley, „Margin Released”, 1962

Naiste olukorrast 20. sajandi alguse Inglismaal

Kuigi Prantsuse ja Ameerika revolutsioonid 18. sajandi lõpus olid tõstnud ideaalideks inimeste võrdsuse ja vendluse ning 19. sajandil oli hakatud järjest valjemini rääkima naiste piiratud õigustest kui ühiskonna arengut pidurdavast faktorist, oli naistel eelmise sajandi alguse Inglismaal üpris vähe võimalusi ise oma saatust kujundada.

Naiste roll tollases Briti ühiskonnas oli surutud rangetesse raamidesse. Pärast abiellumist jäid naised enamasti kodusteks, tegeledes valdavalt majapidamise ja lastekasvatamisega, meeste rolliks oli hoolitseda perekonna sissetuleku eest. Üksikuks jäänud naised leidsid rakendust peamiselt erinevates teenindavates ametites, näiteks ettekandjate või köögitöölisena. Kõik vähegi kõrgemalseisvad ametikohad (vahetusevanem, peakokk, ülemteener vmt) olid mõeldud vaid meestele. Polnud haruldased juhtumid, kus haridust saanud üksik naine leidis tööd vaid teenijatüdrukuna. Kuna vanatüdruku staatus oli ühiskonnas tugevalt stigmatiseeritud kui märk naisest keda „keegi ei taha”, üritasid naised sellist staatust iga hinna eest vältida ning sõlmida abielu kasvõi vastumeelse mehega.

Naiste hõivatust erinevate elualadel eelmise sajandi alguse Inglismaal iseloomustab alljärgnev tabel:

Elukutse, sotsiaalne roll	Naiste hõivatus
Koduperenaised	1, 740 800
Õpetajad	124, 000
Meditsiinipersonal (õed, põetajad)	68, 000
Arstid	212
Arhitektid	2

Õpetajate suure osakaalu selgituseks tuleb mainida, et naisõpetajaid kasutati üksnes algkoolides või meditsiinipersonali väljaõpetamiseks, alates keskharidust andvast süsteemist nähti õpetajatena üksnes meespedagooge. Elizabeth Garrett Anderson, kes esimesena

Ühendkuningriigi naistest oli 1870. aastal saanud Pariisi ülikoolis arsti litsensi, pidi aastaid võitlema eelarvamusega, mis tunnustas tõsiseltvõetavate spetsialistidena ainult meesarste, ja doktor Andersonil oli suuri raskusi patsientide leidmisega.

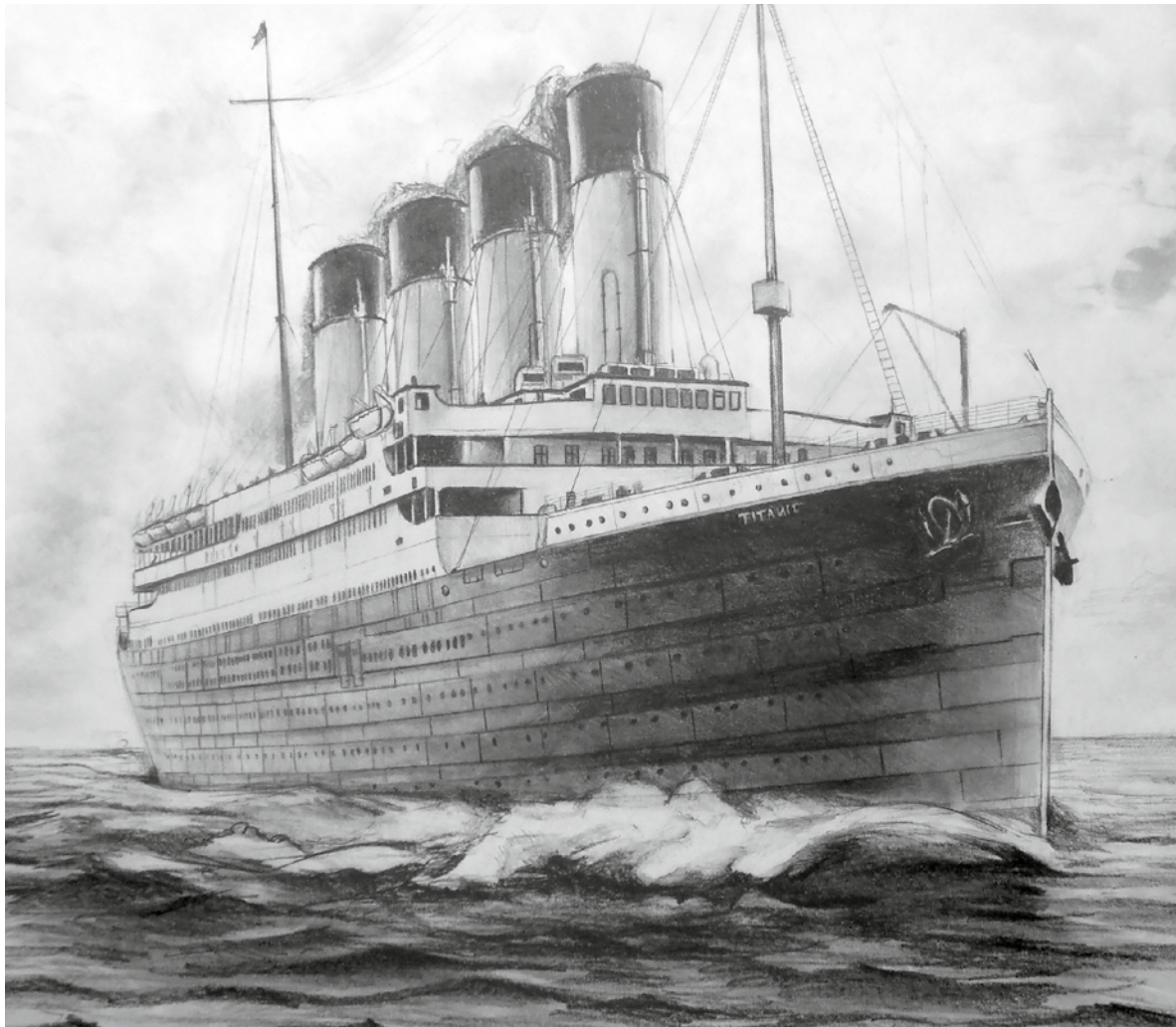
Sajandivahetuse künnisel võis siiski märgata esimesi märke olukorra muutumisest. Näiteks oli 1891. aastal Ühendkuningriigis võetud vastu seadus, mille põhjal naist ei saanud kohustada abielluma vastumeelse mehega. Ent kuna peaaegu kõik naised olid oma meestest rahaliselt sõltuvad, olid paljud abielud õnnetud. Laialt levinud arvamus, mille kohaselt Victoria-aegne Inglismaa (aastad 1837–1901) oli „tugevate” perekondade ja pereväärtuste au sees hoidmise ajastu (kuna abielulahutusi tuli ette haruharva) on pigem müüt. Naistel lihtsalt polnud võimalik luua iseseisvaks eluks vajalikke majanduslikke tingimusi, samuti suhtus ühiskond lahutatud naisesse enam kui tõrjuvalt.

Naiste emantsipatsiooni Inglismaal hakkas koordineerima 1897. aastal loodud organisatsioon *National Union of Women's Suffrage Societies*, millest kasvas välja nn sufražettide liikumine. 1903. aastal koondus selle radikaalsem osa sufražetiorganisatsiooni *Women's Social and Political Union*. Selle tuumiku moodustasid Emmeline Pankhurst (1858–1928) ning tema kaks tütar, Christabel ja Sylvia. Oma sõnumi edastamiseks kasutati üpris karme võtteid, näiteks prooviti jõuga siseneda parlamendihoonesse, kuhu naissoost isikutel oli toona keelatud minna. Samuti korraldati tänavarahutusi, mille käigus lõhuti hoonete aknaid, süüdati tühje maju, katkestati valitsusliikmete kõnesid, lõhati pomme. Mõistetavalt tõi see kaasa ka erinevaid sanktsioone, sealhulgas vanglakaristusi, kus isepäised meelevaldajad organiseerisid näljastreike. Ehkki selline marodöörlus mõisteti avalikkuses hukka ja parlamendis suhtuti sufražettidesse kui naljanumbrisse, hakkas vähehaaval naiste positsioon ühiskonnas siiski paranema.

Maailmasõja puhkedes 1914. aastal panustasid sufražetid aktiivselt ühiskonna sõjaaegsesse toimimisse, andes esmaabi ja organiseerides puudustkannatavate inimeste abistamist. Selline kangelaslikkus suutis oluliselt parandada radikaalsete naisõiguslaste renomeed avaliku arvamuse silmis.

6. veebruaril 1918 võeti vastu seadus, mis andis vähemalt 30-aastastele majanduslikult kindlustatud naistele valimisõiguse, seega said nüüd hääleõiguse 40% naistest ehk 8,4 miljonit naist. Novembris 1918 võeti vastu seadus, mis lubas naistel parlamenti kandideerida. 1928. aastal laiendati valimisõigust kõigile vähemalt 21-aastastele naistele.

Reisilaev Titanic, Briti laevanduskompaniile White Star Line kuulunud, 1912. aastal valminud gigantne ehitis oli oma aja kohta maailma suurim ja võimsaim veesõiduk. Paraku sõitis laev juba oma esimesel reisil vastu jäämäge ning uppus 15. aprillil 1912. Pardal oli 885 meeskonnaliiget ja 1341 reisijat. Oma elu kaotas 1496 laevalolnut.

19. sajandist kuni 1971. aastani kehtis Ühendkuningriigis rahasüsteem, milles 1 nael(sterling) = 20 šillingit = 240 penni. Lihttööline teenis nädalas 17–20 šillingit, aastas umbes 50 naela. Hiljem võeti kasutusele kümnendiksüsteem 1 nael(sterling) = 100 penni.

Kiirus ja reipus, rahutus ja pöörasus tõusid aastail 1900 kuni 1914 ikka ja jälle päevakorda, samal ajal kui linnad kasvasid plahvatuslikult, terved ühiskonnad kujundati ümber, masstootmine haaras oma võimusesse igapäevaelu, ajalehed paisusid meediaimpeeriumideks, kinode vaatajaskond kasvas kümnetesse miljonitesse ja üleilmastumine tõi brittide toidulauale liha Uus-Meremaalt ja teravilja Kanadast, vähendades seega oluliselt vana maaomanike klassi sissetulekuid, võimaldades esile tõusta uut tüüpi inimestel: inseneridel, tehnokraatidel ja linlastel. Moodne aeg ei sündinud otsekui neitsist mitte Somme'i kaevikutes. Juba ammu enne 1914. aastat oli see haaranud eurooplaste mõtted ja elu kindlalt oma võimusesse. Sõda ei olnud siin põhjus, vaid katalüsaator, mille mõjul vanad struktuurid varisesid kiiremini kokku ja uus identiteet sai end vaevata maksma panna.

Philipp Blom, „Pöörased aastad 1900–1914”

Teatrijuht Kristiina Alliksaar

Draamajuht Tiit Palu

Muusikajuht Risto Joost

Lavastusala Maarja Liba, Maiken Nõmmoja

Lavatehniline meeskond Rello Lääts, Kaupo Jalas,

Taivo Pöder, Urmas Poom, Tanel Pärn, Jüri Urbel

Dekoratsiooniala Marika Raudam, Innari Toome, Ain Austa, Katrin Pahk,

Maris Tammer, Leenamari Pirn, Andres Lindok, Terje Kiho, Armin Luik,

Aleksander Karzubov, Indrek Ots, Mart Raja, Eino Reinapu, Karmo Kiivit, Mait Sarap

Jumestusala Kelly Treier, Sandra Rätsep-Kirss

Kostüümiala Liisi Ess, Ivika Jõesaar, Ruth Rehme-Rähni, Külli Kukk, Edith Ütt, Olga Vilgats,

Riin Palumets, Ivi Vels, Irina Medvedeva, Heli Kruise, Luule Luht, Tia Nuka, Kaire Arujõe,

Valentina Kalvik, Inkeri Orasmaa, Daisy Tiikoja, Elli Nöps, Anneli Vassar, Natalja Malinen,

Marit Reinmets, Ljubov Guzun, Juta Reben, Toomas Vihermäe, Malle Värno, Henn Laidvee

Riietusala Raina Varep, Kai Vahter

Rekvisiidiala Liina Martoja, Kaie Uustal, Angelika Aun,

Mirka Porrassalmi, Kärt Paasik, Annaleena Adamson

Valgustusala Andres Sarv, Imbi Mälk, Raul Telliskivi

Heli- ja videoala Andres Tirmaste, Toivo Tenno, Martin Salundi

Kavalehe koostas Sven Karja, **teostas** Katrin Kelpman

Fotograaf Gabriela Urm

Emakeelne kultuur on hindamatu väärtus.

30. detsembril 2006 asutasime Vanemuise Fondi,

et hoida ja toetada Eesti teatrikunsti.

Lubame hea seista fondi käekäigu eest

Olga Aasav, Kalev Kase, Mart Avarmaa, Tartu linn

Vanemuise Fond on loodud teatri töötajate erialase arengu ja koolituse toetuseks. Fondi on võimalik teha annetusi:

SA Tartu Kultuurkapital / Swedbank IBAN: EE092200221011379347, SWIFT: HABAEEX /

SEB Pank IBAN: EE251010102052050006, SWIFT: EEUHEEX

Märksõna: VANEMUISE FOND

Vanemuise fond tänab:

Olga Aasavit, Andrus Ansipit, Mart Avarmaad, Alar Kroodot,

Kalev Kaset, Mati Kermast, Eero Timmermanni,

Tartu linna, Vanemuise advendikontserdil annetajaid.

Teatri peatoetaja

Aasta toetaja

Koostööpartner

Suvekontserdi peatoetaja

Ametlik hotellipartner

KULTUURIMINISTEERIUM

RÕÕM ELAMUSTEST

TALLINKIL ON SUUR RÕÕM OLLA
TEATER VANEMUINE SUURTOETAJA

 TALLINK

MARTELL
COGNAC
FONDÉE EN 1715

TÄHELEPANU! TEGEMIST ON ALKOHOLIGA.
ALKOHOL VÕIB KAHJUSTADA TEIE TERVIST.

vanemuine.ee